

TOM LINKINEN

Sukupuolinen vieras John "Eleanor" Rykener – naisena esiintynyt miesprostituoitu 1300-luvun lopun Lontoossa

Joulukuussa 1394 John Rykener saatiin kiinni itse teosta erästä lontoolaisesta tallista, kun hän oli harjoittamassa seksiä toisen miehen kanssa naiseksi pukeutuneena. Molemmat pidätettiin. Kuulusteluissa Rykener, joka naisena esiintyessään käytti itsestään nimeä Eleanor, tunnusti oikeusviranomaisille joukon muita vastaavanlaisia tekoja. Mistä ja miksi John "Eleanor" syytettiin? Kuka tai mikä John "Eleanor" aikalaistensa silmissä oli ja oliko hänellä paikkaa oman aikansa kulttuurissa?

■ Myöhäiskeskiajan kulttuuria voidaan luonnehtia vahvasti sukupuolittuneeksi. Ihmiset määriteltiin joko naisiksi tai miehiksi, ja heillä oli tämän perusteella omat eriliset roolinsa ja paikkansa kulttuurissaan. Sukupuolihistoriallinen näkökulma onkin uusi ja yhä yleisempi tapa tarkastella myöhäiskeskiajan kulttuuria. Kyse on sekä naisettä miestä tutkimuksesta, ja niiden myötä voidaan selvittää, mitä toimintakenttiä ja sopiviksi katsottuja käyttäytymistapoja naisilla ja miehillä oli.¹ Säilynyt lähdemateriaali on kuitenkin lähes yksinomaan miesten kirjoittamaa, ja siinä kommentoidut sukupuolinermit miesten määrittelemiä. Mieheys oli julkisissa keskusteluissa normi, naiseus jota-

1. Ks. esim. Anu Lahtinen (2001) 'Sukupuolten monisävyinen historia', teoksessa Anu Lahtinen (toim.) *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa*, Turku: Turun historiallinen yhdistys ry, 9–15, erit. 9–10.

kin muuta.² Sukupuolen kokeminen on kuitenkin moninaista, ja mieheys sukupuolena, roolina ja käytäntönä osoittautuu problemaattiseksi siinä missä naiseuskin. Näitä on mielekästä tarkastella suhteessa toisiinsa.³ John ”Eleanor” Rykenerin tapauksessa sekä mieheyden että naiseuden kokemuksia haastetaan ja molempien sukupuolten roolit ja rajat asettuvat tarkasteltaviksi samalla kertaa. John ”Eleanorin” tapaus haastaa vahvasti myös seksuaalisuuden normeja ja rajoja.

Esittelen ja kommentoin ensin käyttämäni asiakirjan lähdehistorian sekä sen sisällön lähdekriittisesti. John ”Eleanorin” oikeustapaus kytkeytyy useisiin eri asiayhteyksiin, ja analysoin sitä osana sekä myöhäiskeskiajan oikeuskulttuuria että aikakauden sukupuoli- ja seksuaalisuuskäsityksiä, siis osana aikansa sukupuolittunutta kulttuuria. Lopuksi pohdin John ”Eleanorin” paikkaa ja mahdollisuuksia omassa kulttuurissaan.

Harvinainen lähde myöhäiskeskialjalta

John Rykenerin oikeudenkäyntiä koskevan dokumentin löysivät amerikkalaiset sosiaali- ja sukupuolihistorioitsijat David Lorenzo Boyd ja Ruth Mazo Karras vuonna 1995. Teksti on myös Internet Medieval Sourcebookin kokoelmissa niin alkukielisenä latinaksi translitteroituna, nykyenglanninkeskiäisenä kuin alkuperäisen käsikirjoituksen näköiskopionakin.⁴ Boyd ja Karras tarkaste-

levat tapausta myös kahdessa 1995 julkaistussa artikkelissaan.⁵ Rykenerin tapausta ovat tarkastelleet myös amerikkalainen keskiajan englantilaisiin teksteihin, sukupuolihistoriaan sekä queer-teoreettiseen lähestymistapaan erikoistunut Carolyn Dinshaw sekä australialainen sosiaalishistorioitsija Stephanie Tarbin.⁶ Keskiajan tutkijoiden ja harrastajien piirissä John ”Eleanor” Rykener ja häntä koskeva kuulustelupöytäkirja ovat saaneet osakseen verraten paljon huomiota. Kyseessä on paitsi hyvin harvinainen sukupuolirajojen rikkomista koskeva lähde, myös harvinainen samaan sukupuoleen kohdistuvia seksuaalisia tekoja käsittelevä oikeudellinen asiakirja myöhäiskeskiajan Englannista.⁷

Kuten Karras ja Boyd toteavat, keskiajan kulttuureissa vallinneita käsityksiä ja kokemuksia seksuaalisuudesta ja sukupuolesta ei välttämättä voida kovin kattavasti tarkastella pelkästään teologioiden ja lakien laatijoiden teksteistä. Rykeneriä koskeva kuulustelupöytäkirja, vaikka on ainoa laatuaan, on tärkeä lisälähde seksuaalisuutta ja sukupuolta rakentaneisiin sosiaalisiin käytäntöihin. Lähteet, joista voidaan löytää keskialjalta elä-

hin. Alkuperäinen käsikirjoitus: Corporation of London Records Office, Plea and Memoranda Roll A34, m. 2 (1395).

5. David Lorenzo Boyd & Ruth Mazo Karras (1995) 'The Interrogation of a Male Transvestite Prostitute in Fourteenth Century London', *Journal of Lesbian and Gay Studies* 1, 459–465; David Lorenzo Boyd & Ruth Mazo Karras (1996) "'Ut cum muliere": A Male Transvestite Prostitute in Fourteenth Century London', teoksessa Louise Fradenburg & Carl Freccero (toim.) *Pre-modern Sexualities*, Lontoo: Routledge, 99–116.

6. Carolyn Dinshaw (1999a) *Getting Medieval. Sexualities and Communities, Pre- and Postmodern*, Durham: Duke University Press; Carolyn Dinshaw (1999b) 'Queer Relations', *Essays in Medieval Studies* Vol. 16, 79–98; Stephanie Tarbinin tutkimuksesta ks: Leigh Baker (2002) 'Cross-dressing research reveals colourful history', *ANU Reporter* [Australia's National University Reporter] Volume 33 No.10, 2.

7. Boydin ja Karrasin mukaan samaan sukupuoleen kohdistuvia seksuaalisia tekoja käsitteleviä oikeusasialkirjoja on keskiajan Englannista tiedossa vain pari, ks: Boyd & Karras (1996) 102, 112 viite 4; seksuaalisuutta ja keskiajan vähemmistöryhmiä tarkastelleen Jeffrey Richardsin tietojen mukaan myöskään Lontoon kirkollisen oikeuden pöytäkirjoista ei löydy kuin yksi vastaavanlainen tapaus ennen vuotta 1518, ks: Jeffrey Richards (1991) *Sex, Dissidence, and Damnation. Minority Groups in the Middle Ages*, Lontoo: Routledge, 148.

2. Esim. Meri Heinonen (2001) 'Pyhä maskuliinisuus. Heinrich Seuse ja taivaallinen ritarius', teoksessa Anu Lahtinen (toim.) *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa*, Turku: Turun historiallinen yhdistys ry, 19–45, erit. 21–22.

3. Lahtinen (2001) 10; keskiajan miestutkimuksen keskustelija avaavista näkökulmista ja teemoista ks: Clare A. Lees (1991) 'Introduction', teoksessa Clare A. Lees (toim.) *Medieval Masculinities. Regarding Men in the Middle Ages*. Minneapolis: University of Minnesota Press, xv–xxv; D. M. Hadley (1999) 'Introduction: Medieval Masculinities', teoksessa D. M. Hadley (toim.) *Masculinity in Medieval Europe*, Lontoo: Longman, 1–18.

4. Osoitteessa <http://www.fordham.edu/halsall/source/1395rykener.html>; lisäksi lähdekokoelmassa Vonor McCarthy (toim.) (2003) *Love, Sex and Marriage in the Middle Ages. A Sourcebook*, Lontoo: Routledge, 126–128. Käytän tässä alkuperäislähteenä ko. verkkosivuilta löytyvää translitteraatiota sekä nykykäännöstä, ja suorissa lainauksissa viittaan aina kyseessä oleviin rivei-

neen ihmisen kertovan ja tulkitsevan seksuaalista ja/tai sukupuolista yksilöllisyytään, ovat harvinaisia.⁸ Rykenerin tapauksesta emme välttämättä voi lukea kovinkaan paljon John ”Eleanorin” omista käsityksistä paikastaan maailmassaan, mutta siitä löytyy joka tapauksessa sellaista seksuaalisuutta ja sukupuolta koskevaa vuoropuhelua, jota kävivät keskenään myös muut kuin tuon ajan kirjallista ja julkista kulttuuria hallinneet oppineet.

Boyd ja Karras löysivät dokumentin lähdekokoelmasta, joka käsittää Lontoon kaupunginoikeuden oikeuspöytäkirjat vuosilta 1381–1412. Kyseessä on arkistoija A. H. Thomasin vuosien 1924 ja 1932 välisenä aikana toimittama yksityiskohtainen ja monipuolisesti kommentoitu peruslähdekoelma tämän ajan oikeudellisia asiakirjoja.⁹ Rykeneriä koskevan tekstin kohdalla Thomas on lyhytsanaisesti kommentoinut että kyseessä on kahden miehen kuulustelu: heitä syytettiin moraalittomuudesta ja toiseen miehistä liittyy useita henkilöitä, sekä miehiä että naisia ja molempia myös uskonnollisista sääntökunnista.¹⁰ Tiivistelmä on Thomasin laatimista lyhytsanaisimpia. John ”Eleanor” Rykenerin tapaus on siis aikanaan 1920-luvulla huomioitu ja tarkasteltu – ja siirretty sivuun. Tätä voi pitää esimerkkinä 1900-luvun alun Englannissa sopimattomina pidettyjä asioita käsittelevien lähteiden sivuuttamisesta. Tämän päivän historian tutkimuksessa tutkimuskohteita ei jaeta sopiviin ja sopimattomiin, ja seuraavaksi tarkastelenkin kommentoiden tätä kuulustelupöytäkirjaa yksityiskohtaisesti.

John ”Eleanor” Rykenerin tunnustukset

Kuulustelupöytäkirjan mukaan joulukuun 11. päivänä vuonna 1394 tuotiin Lontoon kaupunginoikeuteen tuomari John Freshhin eteen kuultaviksi herrat John Brisby Yorkin kreivikunnasta ja John Rykener, joka naisten vaatteisiin pukeutuneena kutsui itseään nimellä Eleanor. Heidät oli löydetty ”erästä tallista” Soper’s Lanella ”tiettyjen virkamiesten” toimesta ”tekemässä inhottavaa, ääneen sanomatonta ja häpeällistä syn-

tiä”.¹¹ Ennen oikeudenkäyntiä pidetyssä erillisessä kuulustelussa John Britby tunnusti puhutelleensa Rykeneriä luullen häntä naiseksi ja kysyneensä, voisiko hän ”tehdä tuon himokkaan teon hänen kanssaan”.¹² Britbyn sanojen mukaan Rykener pyysi tästä rahaa ja suostui, ja he menivät yhdessä jo mainittuun talliin ”viemään asian loppuun”.¹³ He jäivät kiinni itse teosta ja heidät pidätettiin. Rykener vahvisti omassa erillisessä tunnustuksessaan kaiken, mitä Britby oli tunnustanut. Pidätyksen syynä oli siis ”inhottava, ääneen sanomaton ja häpeällinen synti”, jolla tässä tarkoitettiin miesten keskenään harjoittamaa seksiä.¹⁴ Kuulustelun edetessä kävi ilmi, että kyse oli myös prostituutiosta.

Ensimmäisten tunnustusten jälkeen Rykeneriltä kysyttiin, kuka oli opettanut hänelle tuon synnin harjoittamisen sekä kuinka kauan, missä paikoissa ja keiden kanssa hän oli harjoittanut ”tätä himokasta ja sanoinkuvaamatonta tekoa”.¹⁵ Rykener kertoi, että eräs Anna, joka myös oli prostituoitu, oli opettanut hänelle tämän taidon. Hän tunnusti edelleen, kuinka eräs Elizabeth puki hänet naisten vaatteisiin ja otti mukaansa myös oman tyttärensä ”harhauttamaan miehiä himokkuuksiin”: hän asetti tyttärensä miesten vuoteisiin yön pimeydessä, piti huolta hänen poistumisestaan aamuvarhaisella ja näytti sitten miehille Rykeneriä naiseksi pukeutuneena väittäen heidän maanneen hänen kanssaan.¹⁶ Koska naiseksi pukeutuneen miehen kanssa vietetty yö oli ilmeisesti naisen kanssa vietettyä yötä vakavampi rikkomus, Rykener harjoitti tällä tavalla kiristysmielessä liiketoimintaa kumppaniensa Annan ja Elizabethin kanssa.

Rykener tunnusti edelleen erään kirkkoherra Phillipin harjoittaneen seksiä hänen kanssaan. Tekstissä kerrotaan yksityiskohtaisesti miten Rykener tunnustuksensa mukaan otti kyseiseltä Phillipiltä kaksi pukua ja tämän pyydettyä niitä takaisin Rykener valehteli olleensa naimisissa erään miehen kanssa. Jos Phillip olisi vaatinut pukujaan takaisin, Rykener olisi järjestänyt ”aviomiehensä” nostamaan oikeusjutun Phillipiä vastaan.¹⁷ Tässä kohtaa käy ilmeiseksi, että Rykener näytti myös onnistuneen naisena

esiintymisessä; kirkkoherra Phillip ilmeisesti piti Johnia ”Eleanorina” naisena.

Rykener tunnusti myös oleskelleensa viisi mikkelinpäivää edeltänyttä viikkoa Oxfordissa ja työskennelleensä siellä naisen vaateteisiin pukeutuneena ompelijana. Siellä ”kolme paha aavistamatonta oppinutta [...] harjoitti usein iljettävää syntiä hänen kanssaan”.¹⁸ Kaikkien oppineiden nimet mainitaan kuulustelupöytäkirjassa tarkasti.¹⁹ Tämän jälkeen Rykener tunnusti saapuneensa Oxfordshiren Burfordiin mikkelinpäivää edeltäneenä perjantaina ja viettäneensä kuusi viikkoa erään John Clerkin kanssa työskennellen tarjoilijana. Tuona aikana Rykenerin tunnustuksen mukaan kaksi fransiskaanimunkkia, yksi karmeliittamunkki sekä kuusi ulkomaalaista miestä harjoitti seksiä hänen kanssaan maksua vastaan. Tunnustuksessa mainitaan jälleen jokainen munkki nimeltä ja yksityiskohtaisesti myös se, mitä he kukakin olivat Rykenerille tämän palveluksista maksaneet.²⁰

Tämän jälkeen Rykener tunnustuksensa mukaan matkusti Beaconsfieldiin ja harjoitti siellä seksiä ”kuten mies” erään Joanin kanssa. Lisäksi kaksi ulkomaista fransiskaa-nia harjoitti seksiä hänen kanssaan ”kuten naisen kanssa”.²¹ Edelleen Rykener tunnusti, miten hän Lontooseen saavuttuaan ”harjoitti tätä jo mainittua syntiä” entisen kappalaisen Sir Johnin sekä kahden muun kappalaisen kanssa. Tekstissä kerrotaan tarkasti, että Sir John oli St. Margaret Pattensin kirkon entinen kappalainen ja että kyseiset synninteot tehtiin kujalla St. Catherinen kirkon takana Lontoon Towerin tuntumassa.²²

Rykener kertoi vielä, miten hän, ”kuten mies”, usein harjoitti seksiä monien nunnien kanssa ja myös monien muiden naisten, sekä naimisissa olevien että naimattomien kanssa, mutta ei osannut kertoa naisten lukumäärää. Tässä kohtaa kuulustelua tekstissä ei enää puhuta seksistä maksua vastaan.²³ Lopuksi Rykenerin kerrotaan tunnustaneen kaiken edellä kerrotun lisäksi vielä, miten monet papit olivat harjoittaneet tätä syntiä hänen kanssaan niin kuin naisen kanssa, vaikkei osannutkaan kertoa, kuinka monta heitä oli ollut. Hän – tai kirjuri – lisäsi vielä majoittavansa pappeja mie-

luummin kuin muita miehiä, koska papit maksoivat hänelle paremmin.²⁴ Tähän asiakirja päättyy.

Rykener tunnusti kuulustelussa siis kak-sikymmentä erikseen mainittua seksuaalista tekoa, yhdeksäntoista miesten kanssa ”naisen tapaan”, yhden naisen kanssa ”kuten mies”, ja lisäksi ”useita muita” niin pap-pien kuin nunnien ja muiden naisten kanssa. Kaikki nämä teot olivat ”häpeällisiä ja inhottavia”, joten ne olivat ”väärin”, ja ne sopikin tunnustaa. Kyseessä on yksittäinen kuulustelupöytäkirja, johon ei sisälly, jonka ohesta ei löydy ja johon ei liity – ainakaan tämänhetkisten tietojen mukaan – mitään muuta tätä oikeustapausta käsittelevää tekstiä.

Mistä John ”Eleanorin” tapauksessa oli kysymys?

Mitään tietoa mahdollisesti seuranneista oikeustoimista ei ole. Emme siis tiedä, todettiinko Rykener lopulta syylliseksi vai syyt-

8. Boyd & Karras (1996) 101.

9. A. H. Thomas (1924–1932) *A. H. Thomas' Calendar of Select Please and Memoranda of the City of London A.D. 1381–1412. 3 Vols.* Cambridge: Cambridge University Press.

10. Thomas (1924–1932) 228; Boyd & Karras (1995) 459–460.

11. “[...] illud vitium detestabile, nephandum, et ignominiosum committentes”: <http://www.fordham.edu/halsall/source/1395rykener.html>, rivit 6–7.

12. Rivit 7–12.

13. Rivit 12–15.

14. Miesten keskeisen seksuaalisuuden historiasta keskijajalla yleisesti ks: Vern L. Bullough (1982a) ’The Sin against nature and Homosexuality’, teoksessa Vern L. Bullough & James Brundage (toim.) *Sexual Practices & the Medieval Church*, Buffalo: Prometheus Books, 55–71; Warren Johansson & William A. Percy (1996) ’Homosexuality’, teoksessa Vern L. Bullough & James Brundage (toim.) *Handbook of Medieval Sexuality*. New York: Garland, 155–190.

15. Rivit 17–19.

16. Rivit 20–27.

17. Rivit 27–32.

18. Rivit 32–37.

19. “[...] dominus Willielmus Foxlee, alius dominus Johannes, et tertius dominus Walterus”, rivit 35–36.

20. Rivit 37–44.

21. ”ut vir concubuit”, harjoitti seksiä kuten mies; ”concubuerunt ut cum femina”, ”harjoitti seksiä kuten nainen”: rivit 44–47. Sijamuotojen ja päätteiden käytöstä tarkemmin vielä tuonnempana.

22. Rivit 47–51.

23. Rivit 51–53.

24. Rivit 53–56.

tömäksi. Jos hänet tuomittiin syylliseksi, emme tiedä, millä perusteilla hänet tuomittiin, emmekä tiedä sitäkään, millainen tuomio hänelle tällöin langetettiin. Oliko Rykener uhka yleiselle järjestykselle? Karras ja Boyd epäilevät tätä oikeuskäsittelyn syyksi, joskaan dokumentissa tätä ei mainita kuulustelun syyksi – niin kuin ei mainita mitään muutaakaan syytä.²⁵ Rykeneriä ei kuulustelupöytäkirjassa varsinaisesti syytetä mistään rikoksesta.

Pidätyksen syynä oli ”inhottava, ääneen sanomaton ja häpeällinen synti”, ja on siis selvää, että John ”Eleanor” oli tehnyt jotain hyvin väärää. Luonnehdinnat ”ääneen sanomattomasta synnistä” olivat myöhäiskeskiajalla yleisiä ja yleisesti tunnettuja tapoja puhua sodomiasta. Tällöin sodomiaksi käsitettiin yleisesti kaikki se, mikä modernissa kulttuurissa on määritelty homoseksuaalisuudeksi. Nämä käsitteet eivät kuitenkaan ole synonyymejä, sillä sodomiaksi ymmärrettiin usein myös iso joukko muita sellaisia seksuaalisia tekoja, joilla ei ollut tekemistä lisääntymisen kanssa, erityisesti anaaliseksi ja kaikenlainen masturbointi.²⁶

Ei ole itsestään selvää, että John ”Eleanorin” pidättämisen ja kuulustelun syynä oli seksin harjoittaminen toisen miehen kanssa. Niin kirkolliset kuin maalliset oikeuskäytännöt Englannissa ennen uuden alkua jättivät ”ääneen sanomattoman synnin” lähes täysin huomiotta. Säilyneiden lakikirjoitusten ja oikeuspöytäkirjojen perusteella näyttää siltä, että oikeustoimiin ei tässä asiassa ryhdytty käytännöllisesti katsoen lainkaan. Kaksi englantilaista 1100-luvulla koottua lakikokoelmaa eivät mainitse asiaa lainkaan, ja 1200-luvulla koottu seuraava kokoelma, ns. *Britton*, kyllä mainitsi sodomian tuomitavana asiana, mutta on tulkittu, että tässä lakikokoelmassa sodomialla tarkoitettiin ennen muuta noituutta ja harhaoppisuutta.²⁷ Kaksi systemaattisesti tarkasteltua oikeuspöytäkirjakokoelmaa Rochesterista huhtikuusta 1347 marraskuuhun 1348 sekä kesäkuusta 1363 toukokuuhun 1364 käsittelevät muiden rikkomusten ohella myös seksuaalista moraalia loukkaaviksi koettuja tapauksia. Näissä oli kysymys aviorikoksista ja muista avioliiton ulkopuolella tapahtu-

neista seksuaalisista teoista. Rikkomuksiin syyllistyneille langetettiin pääasiassa lyöntirangaistuksia, jotka toimivat samalla katumusharjoituksina. Kyseiset asiakirjat eivät kuitenkaan sisällä ainuttakaan sodomiaa koskevaa syytetä eivätkä siitä toimeenpantua rangaistusta.²⁸

”Luonnonvastaiset teot”, joihin miesten keskenään harjoittamat seksuaaliset teot lukeutuivat, tulivat rangaistaviksi Englannissa vuonna 1553 jolloin asiasta säädettiin laki yli puolitoista vuosisataa John ”Eleanorin” tapauksen jälkeen. Tällöin sodomia tuli samalla kuolemanrangaistuksen piiriin. Uuden ajan alussa tarkennetut lait ja oikeuskäytännöt sodomian suhteen on usein ymmärretty osaksi myös Englannin keskiajan kulttuuria, mutta hirsipuiden ja polttorovioiden aika alkoi Englannissa näissä asioissa vasta myöhemmin.²⁹

Rikoksena tuomittavasta sodomiasta ei Rykenerin oikeuskäsittelyssä siis näyttäisi olleen kysymys, koska sodomia ei varsinaisesti ollut rikos myöhäiskeskiajan Englannissa. Prostituutio on asia erikseen. Sen katsottiin selkeästi rikkovan yleistä järjestyttä, ja tällä perusteella sitä vastaan toteutettiin oikeustoimia ympäri Euroop-

25. Boyd & Karras (1995); Boyd & Karras (1996) 102.

26. Sodomian käsitteestä ks. esim: Bullough (1982a) 61–69; Tom Linkinen (1999) *Sodomia myöhäiskeskiajan Englannissa. Samaa sukupuoleen kohdistuvien seksuaalisten tekojen ja halujen representaatiot myöhäiskeskiajan englantilaisessa kulttuurissa*. Pro gradu-tutkielma, Turun yliopisto, historian laitos, kulttuurihistorian oppiaine, 19–31; Tom Betteridge (2002) 'Introduction', teoksessa *Sodomy in Early Modern Europe*. Guildford & King's Lynn: Manchester University Press, 1–10.

27. Tästä ks: John Boswell (1980) *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality. Gay People in Western Europe from the Beginning of the Christian Era to the Fourteenth Century*, Chicago: University of Chicago Press, 292–293; David F. Greenberg (1988) *The Construction of Homosexuality*, Chicago: University of Chicago Press, 273–274; Linkinen (1999) 44.

28. John Andrew Finch (1994) 'Sexual morality and canon law: The evidence of Rochester consistory court', *Journal of Medieval History* Vol. 20, 261–275; Linkinen (1999) 44–45.

29. Uuden ajan alun Englannin sodomiaa koskevista laeista ja rangaistuskäytännöistä, jotka käsittivät julkisia häpeärangaistuksia ja kuolemantuomioita polttamalla ja / tai hirttämällä ks. esim: Colin Spencer (1995) *Homosexuality in History*, New York: Harcourt Brace & Company, 190–193.

paa.³⁰ Samanaikaisesti kuitenkin monien kaupunkien lait ja asetukset sallivat prostituution ”välttämättömänä pahana”, perusteluina esimerkiksi ”kunniallisten naisten” koskemattomuuden turvaaminen.³¹ Prostituutio liitettiin kuitenkin nimenomaan naiseen, eikä John ”Eleanor” lopulta ollut nainen, vaikka tällaisena esiintyikin.³² Saattaa hyvinkin olla, ettei John ”Eleanor” lopulta tuomittu lainkaan, koska ei ollut mitään suoranaista lakia, jota Rykener olisi rikkonut. Häntä ei ehkä voida kutsua rikolliseksi sanan oikeudellisessa merkityksessä – ei silloin eikä nyt.

Mikäli sodomia oli rangaistava teko Englannissa ennen uuden ajan alkua, rangaistuskäytäntöjen on mitä ilmeisimmin täytynyt tapahtua ripittäytymisinä ja katumusharjoituksina. Synti, ripittäytyminen, katumus ja katumusharjoitukset näyttävät olleen myöhäiskeskiajalla vielä siinä määrin voimakas väline normien vastaisten seksuaalisten tekojen hillitsemiseen, että oikeudellisille toimenpiteille ei ollut tarvetta.³³ Voisikin todeta, että synti oli tuossa kulttuurissa siinä määrin konkreettista, ettei kirkon ja oman itsen lisäksi tarvittu muita kaitsijoita. Ymmärrän synnin sellaisena vääranä tekona, jonka oman aikansa ihmiset yleisesti tiesivät olevan väärin. Käsitukset oikeista ja vääristä teoista olivat ihmisten yleisesti jakamaa tietoa ja kokemusta kulttuurinsa normeista.³⁴ John ”Eleanor” Rykener oli ehdottomasti syntinen: hän harjoitti seksiä miesten kanssa, hän harjoitti avioliiton ulkopuolista seksiä ja hän harjoitti prostituutiota. Myöhäiskeskiajan englantilaisten mielestä nämä olivat väriä tekoja.

John ”Eleanorin” tunnustusten suuri määrä – hänhän oli jäänyt kiinni vain yhdestä syntisestä teosta – saattaisi liittyä keskiajan katoliseen syntikulttuuriin, jossa kaikkien syntien tunnustaminen koettiin keskeisen tärkeäksi osaksi syntien anteeksiantamisen prosessissa. Tässä voisi olla kyse ranskalaisen kulttuurihistorioitsija Jean Delumeaun luonnehtimasta ”synnin kulttuurihistoriasta” sekä ”syyllisyyden mentaliteetista”, joka hänen mukaansa keskeisesti ohjasi myöhäiskeskiajan länsimaista kulttuuria. Delumeaun mukaan synnin pelko oli tuon ajan

ihmisten kokemusmaailmassa jotakin hyvin konkreettista, ja syntien sovittamisessaan tunnustaminen eli ripittäytyminen on mitä keskeisintä.³⁵ Tällainen syyllisyyden ja tunnustamisen pakon kokemus saattoi saada Rykenerinkin tunnustamaan kuulusteluissa kaikki syntinsä.

John ”Eleanorin” tunnustukset saattoivat palvella myös muita tarkoituksia. 1300-luvun lopun Lontoossa oli käynnissä monille eri tahoille ulottuva poliittinen ja uskonnollinen valtapeli katolisten ja englantilaisten uskonnollisten uudistusmielisten, ns. lollardien välillä.³⁶ Kirkkoinstituution ja koko yhteiskunnan kattavissa valtataisteluissa syyteltiin ja mustamaalattiin kirkonmiehiä, ja erityistä huomiota kiinnitettiin mahdollisiin seksuaalisiin rikkomuksiin. Nämä käsiteltiin yleensä kirkon omissa oikeusistuimissa, mutta niitä puitiin ajoittain muualakin. Lontoon kaupungin viranomaiset näyttävät tuohon aikaan olleen varsin kiinnostuneita kirkonmiesten seksuaalirikkomuksista, ja voi hyvinkin olla, että Rykenerin kuulustelupöytäkirja laadittiin tällaisten motiivien vuoksi. Tämä ei selitä sitä, miksi Rykener alun perin pidätettiin, mutta sillä selittyisi suuri osa kuulustelupöytäkirjan sisällöstä.³⁷ Siinähan mainitaan huolel-

30. Boyd & Karras (1996) 102, 112 viite 5; laajasti tästä aiheesta ks: James A. Brundage (1987) *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*. Chicago: Chicago University Press, 248–249, 308–311, 351–352, 463–469.

31. Ks: Ruth Mazo Karras (1996) *Common Women. Prostitution and Sexuality in Medieval England*. Oxford: Oxford University Press, erit. 13–24.

32. Prostituutiosta nimenomaan naiseuteen liitetynä merkitysyhteytenä ks: Karras (1996) esim. 11–12; Ruth Mazo Karras (2004) ’Women’s Labors. Reproduction and Sex Work in Medieval Europe’, *Journal of Women’s History*, Vol. 15 No. 4, 153–158.

33. Tästä esim: Pierre J. Payer (1996) ’Confession and the Study of Sex in the Middle Ages’, teoksessa Bulough & Brundage (1996), 3–31.

34. Synneistä keskiajalla ks. esim: Jean Delumeau (1990) *Sin and Fear. The Emergence of Guilt Culture. 13th–18th Centuries*. (Alkuteos *Le Péché et La Peur*, 1983). Kääntänyt Arthur Goldhammar. New York: St Martin’s Press, 245–281; Jacques Le Goff (1988) *Medieval Imagination (Alkuteos L’imaginaire medieval, 1985)*. Kääntänyt Arthur Goldhammar. Chicago: University of Chicago Press, erit. 96–98

35. Delumeau (1990) erit. 1–5, 219–220, 245–251.

36. Esim. Dinshaw (1999a) 55–99.

37. Boyd & Karras (1996) 102.

lisesti ja tarkasti viisi John ”Eleanorin” kanssa seksiä harjoittanutta kirkonmiestä nimeltä, ja nimettömiksi jääneistä erikseen mainituistakin neljästätoista miehestä kaikki toimivat tai olivat toimineet kirkonmiehinä kappalaisesta kerjäläismunkkeihin.

Laajalti myöhäiskeskiajan englantilaisia tekstejä tutkinut Carolyn Dinshaw kysyy omissa Rykenerin tapausta koskeissa tutkimuksissaan juuri sitä, mitä sellaisia asioita saattoi olla meneillään Rykenerin ajan Lontoossa, jotka saattaisivat auttaa ymmärtämään tätä kuulustelupöytäkirjaa.³⁸ Yksi suosittu tapa mustamaalata kilpailijoita niin kirkon sisäisissä kuin kirkon ja muun yhteiskunnan välisissä valtapeleissä oli syyttää heitä sodomiasta ja/tai asiakassuhteista prostituoitujen kanssa. Mustamaalaamista harjoittivat niin katoliset kirkonmiehet ja lollardit, kuin myös kaupungin muut virkamiehet kirkonmiehiä kohtaan. Lontoossa jopa naulattiin vihamiesten ja kilpailijoiden oviin sodomianvastaisia pilkkarunoja ja julistuksia, joiden oli samalla tarkoitus viestittää ohikulkijoille sanomaa oven takana asuvasta sodomiitista.³⁹ Tätä taustaa vasten voikin olla perusteltua ajatella Rykenerin tunnustuksen toimineen välineenä näissä valtapeleissä, joissa seksuaaliset rikkomukset kuten sodomia katsottiin käteviksi aseiksi kilpailijoita tai vihamielisiä vastaan.

John ”Eleanorin” vieraus myöhäiskeskiajan sukupuolittuneessa kulttuurissa

Oikeusprosessin syiden ja lopputulosten laajempaa pohdiskelua oleellisempaa on mielestäni kysyä, mitä tämän oikeuspöytäkirjan perusteella voidaan sanoa seksuaalisuudesta, sukupuolesta ja näiden rajoista myöhäiskeskiajan Englannissa. Kuka tai mikä John ”Eleanor” aikalaistensa silmissä oli?

Nykykulttuurin käsittein John ”Eleanor” Rykener voitaisiin määritellä ainakin kolmella tavalla. Hänet voisi nimetä transvestiitiksi, koska hän pukeutui naisen vaatteisiin, sekä prostituoituksi, koska hän harjoitti seksiä rahasta. Lisäksi Rykeneriä voisi kaiketä luonnehtia biseksuaaliksi, koska hän harjoitti seksiä sekä miesten että naisten

kanssa. Ennen muuta Rykenerin voisi määritellä prostituoituksi, koska ansaitseminen näyttäytyy kuulustelussa keskeisimpänä seksuaalisten tekojen motiivina. Omana aikana hän on saattanut ihmisten mielestä olla ainakin prostituoitu ja sodomiitti. Kuulustelupöytäkirjassa häneen ei kuitenkaan liitetä kumpaakaan näistäkään määrittelyistä.⁴⁰

Myöhäiskeskiajan ajattelussa – ainakin Englannissa – prostituutio liitettiin vain naiseuteen. Nimitystä käytettiin varsin yleisesti poltinmerkin tavoin sellaisista naisista, jotka syystä tai toisesta haluttiin mustamaalata. Kyseessä olikin selkeästi yksi niistä keskeisistä työkaluista, joiden avulla kontrolloitiin naisten käyttäytymistä.⁴¹ Prostituution ja naiseuden välinen vahva merkitysyhteys sulki miesprostituution mahdollisuuden pois tuon ajan ajattelusta. Prostituutio saattoi olla osa ”naisen luontoa”, ei miehen. Ehkä näistä syistä Rykeneriä ei oikeudessa nimetty prostituoituksi eikä häntä kyseisen dokumentin perusteella myöskään syytetty tällaisesta.⁴²

Edellä käsitelty koskee myös miesten keskenään harjoittamia seksuaalisia tekoja, sodomiaa. Mikäli tällä tarkoitettiin miesten keskenään harjoittamaa seksiä tai anaaliseksiä yleensä, John ”Eleanor” mitä ilmeisimmin asettui näihin molempiin sodomiitin määritelmiin, vaikkei häntä kuulustelupöytäkirjassa näin nimettykään. Tämä ei kuitenkaan näyttäisi olleen varsinainen ongelma Rykenerin tapauksessa. Ensisijaisiksi ongelmaksi nousee sukupuoliroolien ja -rajojen rikkominen, siis se, että mies harjoitti seksiä toisen miehen kanssa ”niin kuin naisen kanssa”. Karrasin ja Boydin mukaan tällainen uhkasi hämärtää sukupuolittettujen ruumiiden tarkasti määriteltyjä rajoja ja eroja – ja sama koski sukupuolitettuja ruumiinaukkoja.⁴³

Kuulustelupöytäkirjassa Rykeneriin viitattavien latinan sijamuotopäätteiden suvut vaihtelevat tekstin edetessä maskuliinin ja feminiinin välillä. Tästä päätellen 1300-luvun lopun Lontoon kaupunginoikeuden virkamiesten oli hyvinkin vaikeaa suhtautua John ”Eleanorin” sukupuoleen tässä kuulustelussa. Häneen viitataan kuitenkin tekstissä

vuoroin miehenä, vuoroin naisena sen mukaan, kumman sukupuolen mukaisesti hänen on katsottu kulloisessakin kohdassa käyttäytyneen. Hän harjoittaa seksiä ”modo muliebri”, ”kuten naiset”, ja miehet harjoittavat seksiä hänen kanssaan ”ut cum muliere” tai ”ut cum femina”, ”kuten naisen kanssa”.⁴⁴ Harjoittaessaan seksiä naisten kanssa hän toimii ”ut vir” sekä ”modo virili”, ”kuten mies” sekä ”miehen tapaan”.⁴⁵

Keskeiseksi Rykeneriä koskevissa määrittelyissä nousevat siis sukupuolen sijaan hänen käyttämänsä sukupuoliroolit; Boyd ja Karras kiinnittävätkin huomiota siihen, miten ”miehen tapaan” käyttäytyessään hän on tekstin latinankielisissä lauserakenteissa subjekti verbille ”concubo”, ”maata”, ja käyttäytyessään ”kuten nainen” hän on tämän verbin objekti. Toisin sanoen miehen roolissa ollessaan John ”makaa”, mutta naisen roolissa ”Eleanor” ”maataan”. Näin hänen sukupuoliroolinsa naisena näyttäisi tekstissä latinan lauserakennelmien perusteella liittyvän passiivisuuteen. Sukupuoliroolien mukaan määrittynyt maskuliinisen tai feminiinisen taivutuksen käyttö kuten myös vastakohtaparit subjekti – objekti sekä aktiivisuus – passiivisuus viittaakin Boydin ja Karrasin mukaan aikanaan vakiintuneisiin sukupuoliroolien kahtiajakoon, jossa miehuus on subjektiutta ja aktiivisuutta, naiseus objektiutta ja passiivisuutta.⁴⁶

Myöhäiskeskiajan vahvasti sukupuolittuneessa maailmassa sekä miehiin että naisiin kohdistettiin toisistaan selkeästi erottuvia odotuksia ja ennakkokäsityksiä. Näyttäisi siltä, että näin muotoutuneita sukupuolirajoja ei tässä todellisuudessa saanut ylittää rangaistuksetta. Rangaistuksen tai ojenuksen täytyi tapahtua joko oikeudellisesti tai yhteisön sosiaalisen kontrollin kautta. Naiseksi pukeutunut ja naisena esiintynyt mies oli jotakin vierasta ja väärää. Sukupuolirajoja miehestä naiseksi rikkonut Rykener rikkoi sukupuolirajojen lisäksi myös sukupuolihierarkioita.

Miehen esiintyminen naisena rikkoi sukupuolirajojen lisäksi sukupuolihierarkioita, joissa mies asettui naisen yläpuolelle. Rykenerin tapauksessa mies toimi omaa yhteiskunnallista ja sosiaalista asemaansa

vastaan ja harjoittaessaan seksiä ”kuten nainen” tuli samalla rikkoneeksi ”luonnollista järjestystä” ja ruumiinsa ”luonnollisuutta” vastaan.⁴⁷ Jos nainen toimi näin, kyseessä oli sukupuolihierarkian vastainen vakava rikkomus, mutta jos mies asettui tässä hierarkiassa ikään kuin ”luontoaan” alempaan asemaan, sen on täytynyt tuntua oudolta ja vieraalta. Sosiaalishistorioitsija Stephanie Tarbinin mukaan mies naisen roolissa olikin myöhäiskeskiajalla jotakin ”ironista”, kun taas nainen miehen roolissa nähtiin yrityksenä ottaa hierarkkista asemaa, jota naiselle ei kuulunut.⁴⁸ Tarbinin ”ironia” on tosin lievä ilmaus, kun kyseessä kuitenkin oli teko, josta tavalla tai toisella lopulta seurasi rangaistus.

Rykener oli siis omassa kulttuurissaan ainakin kahdessa mielessä ongelmallinen. Ensiksi hän pukeutui naiseksi ja esiintyi naisena, minkä vuoksi kuulustelupöytäkirjassa häneen myös viitattiin naisena. Toiseksi hän harjoitti seksiä ”kuten nainen”; tekstissä hänen katsottiin ikään kuin alistuneen anaaliseksiin miesten kanssa ja otaneen samalla passiivisen roolin, joka yleisesti koettiin naisen sukupuolirooliin kuuluvaksi.⁴⁹ Rykener itsekin asettui näihin sukupuolirooleihin ja -rajoihin: hänhän harjoitti seksiä miesten kanssa vain ”kuten nainen”, ja naisten kanssa vain ”kuten mies”.⁵⁰

Vastaus kysymykseen, kuka tai mikä John ”Eleanor” Rykener omana aikanaan oli, saattaa jäädä vaille vastausta. On mahdollista, kuten Boyd ja Karras ehdottavat, ettei hänelle ollut nimeä. Sukupuolirooleja

38. Dinshaw (1999b) 80–81.

39. Dinshaw (1999b) 82–83, 97 viite 14.

40. Boyd & Karras (1996) 103.

41. Boyd & Karras (1996) 105; Karras (1996) 3, 10–12; Karras (2004) passim.

42. Boyd & Karras (1996) 105.

43. Boyd & Karras (1996) 107.

44. ”Modo muliebri” riveillä 21–22, ”ut cum muliere” riveillä 28 ja 54–55 ja ”ut cum femina” riveillä 46–47.

45. ”Ut vir” rivillä 45, ”modo virili” rivillä 52.

46. Boyd & Karras (1996) 109.

47. Boyd & Karras (1996) 109; Karras (2004).

48. Tästä ks: Leigh Baker (2002) ’Cross-dressing research reveals colourful history’, *ANU Reporter* [Australia’s National University Reporter] Volume 33 No.10, 2.

49. Boyd & Karras (1996) 110.

50. Tästä ks: Dinshaw (1999b) 86.

vaihtavana toimijana hän oli outo, epätavallinen, ja samalla jotakin, jota oman aikamme kielellä voitaisiin ehkä kutsua perovoksi, määrittelyjä haastavaksi ja niitä rikkovaksi kulttuurinsa osaksi.⁵¹

John "Eleanorin" mahdollisuudet myöhäiskeskiajan kulttuurissa

Jos muita asiaa valottavia tekstejä ei löydetä, emme saa koskaan tietää, mitä Rykener tai esimerkiksi Britby itse ajattelivat teois- taan ja paikoistaan maailmassaan. Lisäksi tässä suppeassa dokumentissa se, mitä he itse olivat sanoneet, perustuu siihen, mitä heiltä oikeudessa kysyttiin. Teksti on myös kirjurin englannista latinaksi kääntämää.⁵² Se, että John "Eleanorin" kaltaiset ihmiset jäivät vaille omaa ääntä ja heidät määriteltiin useimmiten vaikenemalla ja poissaolon kautta, näyttää olleen keskiajan kulttuureissa tyypillinen tapa kohdata tämänkaltaista vierautta.⁵³ Vaikeneminenhan on yksi tehokas marginalisoinnin keino ja marginalisointia oli myös useiden negatiivisten stereotyyppien niputtaminen yhteen, jolloin tarkasteltavan asian "vääränlaisuus" saatiin perusteltua samanaikaisesti useilla eri tavoilla.⁵⁴

Dinshaw'n mukaan Rykenerin tunnustus, naisten vaatteisiin pukeutuneen prostituoidun miehen seksin harjoittaminen niin monen kirkonmiehen kanssa ettei edes muita kaikkia, vahvisti osaltaan lollardien käsityksiä koko katolisen kirkkoinstituution alennustilasta. Samalla Rykener osaltaan osoitti, miten sukupuolirooleihin ja -rajoihin liittyneet varmoina pidetyt käsitykset olivat vain levottomia "toiveita" käsityksistä ja määritelmistä, jotka eivät välttämättä kestäneet tarkempaa tarkastelua.⁵⁵ Sukupuolirooleja pidettiin "luonnollisina" ja ikiaikaisina, mutta kuulustelupöytäkirjan perusteella John tai "Eleanor" rikkoi niitä – kirjaimellisesti – työkseen. Samalla hän teoillaan osoitti – ja osoittaa – sukupuoliroolien ja -rajojen jatkuvaa rakentumisprosessia:

omassa molempia sukupuolia rakennettiin kuulustelupöytäkirjassa John "Eleanorin" oikeuskäsittelyn myötä uudelleen.

Jollakin tavalla John "Eleanor" Rykener oli mahdollinen omassa kulttuurissaan, vaikkakin ilmeisesti erittäin vieraana ja outona. Kuulustelupöytäkirjahan kirjoitettiin 1300-luvun lopun englantilaisten käsitys- ja kokemusmaailmojen sekä heidän mielikuvituksensa rajojen puitteissa. Rykener mahtui näihin puitteisiin, koska hänestä kirjoitettiin, vaikkakin "häpeällisten" ja "inhottavien" tekojen tekijänä. Hänellä ilmeisesti oli myös tilaa toimia, vaikkemme myöhäiskeskiajan kulttuuriin tällaisen tilan mahdollisuutta välttämättä liittäisikään. Ehkäpä tämän ja vastaavanlaisten tapauksien seurauksena monipuolistuvat käsitykset myöhäiskeskiajan ja yleisemmin koko keskiajan vuosisatojenkin kulttuureista ja niissä vallinneista erilaisuuksien mahdollisuuksista. ■

51. Boyd & Karras (1996) 110. Käsite "pervo" on tässä yhteydessä sama kuin queer-teoreettisen näkökulman käsite "queer", jossa mielessä myös Boyd ja Karras käyttävät käsitettä ko. tarkastelussa. Pervosta / queerista lisää keskiajan tutkimuksessa ks. esim: Dinshaw (1999b); Tom Linkinen: 'Geoffrey Chaucerin Canterburyyn tarinoiden Anekauppias. Pervo myöhäiskeskiajan sukupuolittuneessa todellisuudessa', teoksessa *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuuteen*, Like, julkaistaan lokakuussa 2004.

52. Pöytäkirjan kääntämisestä ja tulkinnasta: Boyd & Karras (1996) 105; Dinshaw (1999b) 84.

53. Tästä esim: Sarah Salih (2002) 'Sexual Identities: a medieval perspective', teoksessa Tom Betteridge (toim.) *Sodomy in early modern Europe*, Guilford & King's Lynn: Manchester University Press, 112–130.

54. Negatiivisten stereotyyppien liittämistä toisiinsa seksuaalisten väärintekemisten kohdalla ks: Vern L. Bullough (1982b) 'Postscript: Heresy, Witchcraft, and Sexuality', teoksessa Brundage & Bullough (toim.) (1982), 206–217; aiheesta yleisemmin uutena puheenvuorona ks: Eva Johanna Holmberg (2004) *Rabbiin ja rahanlainaajien salaisuudet. Juutalaisen konstruoinnin uuden ajan alun Englannissa*. Lisensiaatintutkimus. Turun yliopisto, historian laitos, kulttuurihistorian oppiaine, erit. 5–10, 153–158, 165–173. Haluan tässä yhteydessä kiittää Eva Johanna Holmbergia tämän artikkelin oikolukemisesta.

55. Dinshaw (1999a) 101.